

Na kavici s klasičnim jezicima: Lito u Dalmaciji

Rujanske su šarene krošnje već počele pokazivati svoje čari. *Studenti* pripremaju *septembarske* ispite, *školarci* se vraćaju u učionice, a Vita i Antonija napokon su pronašle vrijeme za svoju kavu nakon burnog i zabavnog ljeta. Antonija je svoje sunčane dane provodila u Istri, a Vita je uz dugoočekivani zasluženi odmor u Dalmaciji imala još jednu ljetnu *misiju* – upoznavanje roditelja svojeg voljenog dečka. Nakon dugog prijateljskog zagrljaja, nestrpljiva je Antonija odmah upitala Vitu: „Vita, u uho sam se pretvorila, sve mi kaži, cijelo ljeto nestrpljivo čekam da mi pričaš avanture. Kako je bilo?” Vita se blago osmjehnula i, zadržavši prijateljicu još malo u neizvjesnosti, „razgovarajući” *gestikulacijom* s već poznatim konobarom, naručila dvije kave i počela prepričavati svoje „lito”.

„Ajme, bilo mi je divno, more je baš uvijek lijek za dušu. A pored kupanca i uživanja na plaži i, naravno, pored svih obiteljskih okupljanja i upoznavanja njegovih, uspjeli smo otići i na izlete na Mljet i Hvar, a po povratku smo svratili u Split i Solin. Prekrasna iskustva i puno novih *informacija* o ovim povijesnim mjestima, čiji počeci sežu do *antike*. Zanimljivo je kako čovjek o tome uopće i ne razmišlja...” Antonija je svoju prijateljicu prekinula usred razmišljanja o bogatoj rimskoj baštini na području nekadašnje rimske *provincije* Dalmacije: „Da, slažem se, o tome ćemo raspravljati poslije, i ja sam uživala u čarima Istre, u pulskoj *Areni* i antičkim spomenicima, obilazila *antikvarijate* i iste su mi misli pale na um, nego povijest može čekati još malo, ali ja ne mogu jer me zanima kako je prošlo upoznavanje Marijevih.¹ Vita, molim te, nemoj me više držati u neizvjesnosti.”

Na prijateljčinu molbu Vita je ispričala svoje dojmove s upoznavanja Marijevih roditelja, obiteljskih objeda i druženja. Napomenula je i da su se ona i Marijeva mama Julija jedan dan baš ispričale i povezale uz kavu i kolače koje su zajedno radile, a da je tata Marko baš jedna *legendarna persona*. Više puta su joj spomenuli da imaju dojam kao da je s njima tu oduvijek, a ona im je rekla da se i ona tu osjeća kao doma. No, najviše od svega, Antoniji je ispričala kako je katkad morala pitati Marija što neke riječi znače, dok je neke od njih mogla skužiti po svojem „zahrđalom” latinskom jeziku ili ih je povezala preko nekog *romanskog* jezika: „Mario ti je nekad stvarno bio moj hodajući rječnik. Već se u Zagrebu navikao da mu *neverbalnom komunikacijom*, odnosno svojom, tebi već poznatom, zbunjenom *facijalnom ekspresijom* postavim pitanje: ‘*Amore*, prijevod, molim te.’ a tu je *facu*

¹ Imena likova, uz Vitu i Antoniju iz prošlog broja, danas se i dalje koriste, a svoje porijeklo duguju Rimu. Julija (lat. *Julia*), Marko (lat. *Marcus*), Mario (lat. *Marius*), Livija (lat. *Livia*) samo su neka od veoma poznatih rimskih imena.

preko ljeta, moram priznati, gledao često.” Antonija se glasno nasmijala, razumjevši u potpunosti na što njezina prijateljica misli, jer joj je i sama često znala reći kako ne može skriti svoje ‘titlove’ s lica: „Ajme, kolike su te *kulturološko-lingvističke* razlike, posebno kad je stigao doma, onda nam se svima *intuitivno* vrate i naglasci i neke riječi. Baš me zanima što si sve novoga čula, poznavajući tebe, sigurno si zapisala sve u svoju dragocjenu bilježnicu.”

Vita je kimanjem glave potvrdila: „Da, naravno, čim sam došla, skužila sam da je nisam uzalud ponijela, možda jednoga dana objavim knjigu pod naslovom *Lito u Dalmaciji*”, kroz smijeh je izgovorila Vita. I ubrzo nastavila: „Uglavnom, već sam u drugoj rečenici pomislila kako će ovo biti zabavno ljeto.” Ponovno zastavši nakratko, gledajući u Antonijin istovremeno zbunjeni i upitni izraz lica, odmah je prešla na primjere: „Gle, nakon uvodnih pozdrava odmah su me pitali hoću li *zafumati* s njima, na što sam naravno odgovorila da ne pušim, ali da ću im se pridružiti uz čašu vina. Zatim je mama Julija dala naredbu Mariju da otvori *punistru*, objašnjavajući meni kako na kraju svakog ljeta moraju *opiturati* okvire zbog mora, soli i vlage. Nakon razgovora o nijansama boje koja ide na okvir prozora, odmah mi je postalo jasno kako cijela ova kuća i obitelj ima ogromnu *tradiciju* i sretni su što i dalje imaju priliku čuvati je, to je nekako baš lijepo. No, kako to navečer obično biva, napravili smo *plan* za dan poslije i tu smo *praksu* nastavili, posebice jer nas je u jednom trenutku bilo desetak pa smo ovako bili *produktivniji* i brži. Sjećam se da sam već tu večer zapisala nekoliko riječi jer smo se dogovorili da ćemo nas dvoje otići do *peškarije* po ribu za ručak koji je uglavnom uvijek oko *ure*, da će teta Livija ujutro uključiti *makinu* za veš, a da će tata Marko još nekoliko dana ići *fatigat* pa će nam se i on uskoro pridružiti u zajedničkom odmoru...” Vita je opet morala prekinuti prepričavanje zbog navale smijeha koju je izazvala njezina *vizualizacija* mnoštva upitnika iznad Antonijine glave i moždanih stanica kako se vrte pokušavajući prevesti sve te riječi na hrvatske pojmove uz koje je ona odrasla. Vitu je na smijeh naveo Antonijin zbunjeni pogled kakav je i sama imala dok je u Dalmaciji *kalkulirala* koliko je sati ura manje *kvarat* ili podne manje pet, ali se brzo naviknula i na to, kao i svi oko nje da će uvijek nekoliko *sekundi* preračunavati vrijeme.

Antonijino je lice također *formiralo* osmijeh: „Ako je tako počelo, onda naslućujem da će tvoja sljedeća rečenica biti kao nekadašnja *reklama* iz ‘top-shopa’: ali to nije sve, ako naručite odmah, onda dobijete još dalmatinskih izraza”. „Da, upravo tako”, kroz smijeh je opet odgovorila Vita, „da smo dolje, upitala bih te kakva je to *redikuloznost*, a kad smo kod toga, imala sam točno takav izraz lica kad mi je Mario rekao da je *indisponiran* ili da mu je mama *kuriozna*. Ali i istu reakciju kad su mi se upalile lampice, shvaćajući preko engleskog što mi je htio reći. No, draga moja, najsmješnije *reakcije* imala sam kad smo se jednom vratili s plaže i kad mi je Mario rekao da se ide *režentat* i da će usput *režentat* i gaće.” „Da će se što?”, prekinula ju je Antonija, a Vita joj je, nasmijavši se kao Mario u onom trenutku kad mu je

postavila isto pitanje, naviknuvši se već na činjenicu da gaće u Dalmaciji označavaju bilo koje hlače, objasnila njegovim riječima da glagol *režentati* ili, ako želi nesvršeni oblik *režentavati*, znači 'ispрати nešto čistom vodom' i da dolazi od venecijanskog ili mletačkog *resentâr*, a taj izraz svoje korijene vuče iz latinskog pridjeva *recens*, *-entis* – nov, mlad. Potom su prijateljice naručile još jedno piće. Vita joj je ispričala još nekoliko zgoda, a Antonija je na to odgovorila: „Moram priznati da si stvarno imala *komunikacijske* avanture s pravim, istinskim *lokalcima*. Sve što sam znala dosad bilo je *skužaj* i *gušt*, a ti si mi danas, osim dakako odlične i sretne priče o upoznavanju roditelja, otkrila pravo malo jezično blago. Pretpostavljam da toga ima još?” „Naravno”, odgovorila je Vita, „ali kažem ti, o tim bi se avanturama mogla napisati knjiga. No, dosta sam ti pričala, da čujem kako je bilo u Istri?” Antonija je, popivši gutljaj kave, odgovorila: „Ma, sigurno mi nije bilo tako zabavno jer se nisam družila s pravim *lokalcima* u Poreču. Sljedeće godine moram pronaći nekoga i onda kao i ti zapisivati sve te izraze. Ali mi je bilo lijepo. Čitala sam knjige, plivala i uživala na plaži, a usput smo bili na *koncertu* u pulskoj *Areni* i obilazili okolne gradove.” Antonija je, završivši rečenicu, slučajno pogledala na sat i vidjela da će, ako ne krenu odmah, zakasnuti na predstavu u Hrvatskom narodnom kazalištu, ispred kojega ih već čekaju njezin muž i Vitin dečko. Saznavši koliko je sati i popivši svoju kavu do kraja, dok je tražila novac, Vita je u smijehu rekla: „Homo ča, *movi se!*”²

Hrvatski i latinski, osim mnoštva latinizama koje smo spominjali u tekstu iz prošlog broja i bogate materijalne i nematerijalne baštine, imaju još jednu zajedničku vezu, a to je njihov zajednički prajezik jer oba pripadaju različitim ograncima indoeuropskih jezika – latinski dakako italskoj skupini jezika, a hrvatski slavenskoj. Da je tomu tako, svjedoče i primjeri skriveni u Vitinim i Antonijinim razgovorima: broj 'dva' školski je primjer praindоеuropske sveze među jezicima. Smatra se naime, da se od istog korijena **dwoh*₁ razvijaju u latinskom jeziku *duo*, *duae*, *duo* i *dva* u hrvatskom, kao i taj isti broj *due* u talijanskom, *duo* (*dýo*) u grčkom, *two* u engleskom... Istu sudbinu imaju i pojam vino (lat. *vīnum*, *-i*, *n.*), dom (lat. *domus*, *-us*, *f.*) i mnoge druge riječi koje pak onda ne bivaju latinizmima ili grecizmima, ali ih s latinskim veže zajednički predak – praindоеuropski jezik.

Ne čudi, stoga, da se danas još uvijek koristimo mnoštvom latinizama, grecizama i srodnim riječima koje potječu od zajedničkog prajezika, kao ni to da još uvijek imamo vrlo bogatu antičku baštinu koja se, uz građevine i kulturu, otkriva i u sačuvanim pojmovima karakterističnim za određeno područje, u ovom slučaju Dalmaciju. Naša je obala, uz prvobitni antički utjecaj, uvijek povijesno bila bliska Italiji i pod njezinim utjecajem. Tako se i danas provlače riječi koje bismo, poznavajući talijanski, mogli pripisati upravo tom romanskom jeziku. No, valja imati na umu i da su romanski jezici, kako im samo ime već govori (lat. *Romanus*,

² Izraz koji koriste neki Dalmatinci. U sebi ima latinizam, a u prijevodu znači: „Hajmo, pokreni se!”

3 – rimski), nastali upravo iz vulgarnog, pučkog (lat. *vulgus*, -i, n. – puk) latinskog jezika, tako da i naši danas sačuvani dalmatinski izrazi svoje porijeklo mogu tražiti u latinskom. Osim tog puta preko talijanskog jezika i njegova utjecaja, postoji još jedan koji bi mogao biti put sačuvanih izraza, a to je izumrli dalmatski³ jezik koji je, kao i talijanski, produžetak razgovornog latinskog jezika.

Bilo kako bilo, *ura* (tal. *ora*, lat. *hōra*, -ae, f. – sat, grč. ὥρα, -ας, ἡ – bilo koji period dana, godine, godišnje doba...), *kurioznost* (tal. *curioso*, lat. *cūrīōsus*, 3 – brižljiv, radoznao), *indisponiranost* (tal. *indisposto*, lat. *in-dispōsītus*, 3 – neraspoložen), *fatiganje* (tal. *faticare*, od lat. *fātīgo*, 1. – umoriti se, truditi se do umora, danas se shvaća samo kao raditi, a radu dakako uvijek ususret dolazi i umor), *peškarija* (tal. *pesce*, lat. *piscis*, -is, m. – riba), *redikul* (tal. *ridicolo*, lat. *rīdīcūlus*, 3 – smiješan, šaljiv, ali i vrijedan podsmijeha), *makina* (tal. *macchina*, lat. *māchīna*, -ae, f. – stroj; grč. μηχανή, -ῆς, ἡ), *beštija* (tal. *bestia*, lat. *bestīa*, -ae, f. – zvijer), *pituranje* (tal. *pittore* – slikar, lat. *pingo*, 3. *pinxi*, *pictum* – crtati, bojati), *mizerija* (tal. *miseria*, lat. *mīsēria*, -ae, f. – tuga, jad, od lat. *mīser*, -ēra, -ērum – tužan, jadan), *fumanje* (tal. *fumare*, lat. *fumo*, 1. – dimiti se, pušiti se), *kvarat* (tal. *quarto*, lat. *quartus*, 3 – četvrti), *moviti se* (lat. *mōvēō*, 2. *mōvi*, *mōtum* – micati, pokretati), *punistra* ili *ponistra* (tal. *finestra*, lat. *fēnēstra*, -ae, f. – prozor), samo su neke od sačuvanih riječi koje se kriju u jezičnom bogatstvu Dalmacije, a na kojima možemo uočiti i mnoštvo promjena koje su bile karakteristične za latinski jezik u različitim periodima.

Osim ovih spomenutih karakterističnih izraza za dalmatinsko područje, Viti i Antoniji potkrali su se još neki latinizmi i grecizmi, koje smo u tekstu istaknuli. Njih čitatelji mogu i sami istraživati do neke druge prilike kad ćemo ih vrlo vjerojatno i mi spomenuti na nekoj od naših kavica s klasičnim jezicima. A da bi što bolje svladali i usvojili pojmove, u slučaju da nekad kao Vita upoznaju nekog lokalca iz Dalmacije, koji u govoru koristi mnoštvo latinizama, preporučujem učenje izraza uz pomoć igrice *memory*, ali na način da se parovi sastoje od jedne riječi na latinskom ili grčkom i druge u hrvatskom prijevodu.

Matea Tunjić

³ Kad se govori o latinskom jeziku, neizbježno je spomenuti činjenicu da su se u periodu između 6. i 8. st. iz njega razvili današnji romanski jezici. Najpoznatiji romanski jezici kojih se ljudi uvijek prvo sjetе su: talijanski, španjolski, francuski. Mnogi se potom sjetе i portugalskog, a malo ljudi ili gotovo nitko rumunjskog. U romanske jezike pripadaju još i mnogobrojni drugi jezici i dijalekti, od kojih je jedan i dalmatski, izumrli jezik koji se govorio na prostoru današnje Hrvatske (Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i otoci Krk, Cres, Rab) i Crne Gore (Kotor).